

**СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ І ПОЛІТИЧНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ
В УГОРЩИНІ (1988-1990 рр.)***

Прихильники збереження УСРП негативно віднеслись до створення УСП і вирішили продовжити її діяльність. Тим більше, що жовтневий з'їзд не прийняв будь-яких рішень про розпуск УСРП. Ряд його делегатів заявили, що він неправомочний вирішувати настільки важливе питання не порадившись з членами партії, яких нараховувалось 720 тис. Негативно до створення УСП віднеслись і представники деяких платформ, що діяли тоді в УСРП, наприклад, керівник Єдиної марксистської платформи УСРП Р.Рібанскі. Крім того, приблизно шоста частина делегатів з'їзду утрималась або проголосувала проти утворення УСП, у тому числі Генеральний секретар УСРП К.Грос [9; 25, с.8].

17-18 грудня 1989 року прихильники збереження УСРП після широких консультацій з членами партії провели першу половину XIV з'їзду УСРП [1; 2] (жовтневий з'їзд не мав порядкового номера), а в кінці січня 1990 р. його другу половину. На з'їзді було прийнято Статут і Програму, створено керівні органи. Партія по суті була організована заново. З'їзд підтвердив її марксистський характер. Але основні положення і методи марксизму вона мала намір застосовувати творчо, враховуючи конкретні сучасні і національні умови.

УСРП вважала, що вирішення життєво важливих економічних і політичних проблем країни треба шукати не на шляхах реставрації капіталістичної системи, а в модернізації соціалізму. Вона виступила за створення правової держави, гуманний і демократичний соціалізм. Диктатура пролетаріату, виконавши історичну місію, вичерпала свої можливості. Залишаючись партією робітничого класу, відстоюючи інтереси робітників, селян, трудової інтелігенції, всіх трудящих, УСРП підтримала плани уряду щодо модернізації економічної структури країни, але вихід із кризи бачила не стільки у створенні приватних підприємств, скільки, перш за все, у більш ефективній експлуатації колективних форм власності державних заводів і фабрик, промислових і сільськогосподарських кооперативів. Вона була проти того, щоб економічні труднощі вирішувались за рахунок перекладення їх на плечі простих трудівників, проти безробіття, необґрунтованого звільнення людей [25, с.9-11].

УСРП рішуче відмежувалась від усіх форм бюрократичного централізму. Свою діяльність вона будувала на таких принципах: демократія по

* Продовження. початок у Вип. II

найширшому колу питань, рішення центральних органів не повинні суперечити загальному курсу партії, який визначається демократичним шляхом. Заявлялося, що оновлена УСРП – політична спадкоємниця попередньої, історія якої нараховує більше трьох десятиліть. Партія повинна навчитись працювати в умовах багатопартійності, вести боротьбу в парламенті, засобах масової інформації, вміти вийти до людей на вулицю [25, с. 10].

УСРП висловила за співробітництво з УСП, вважаючи її партнером і потенційним союзником, а також з лівими соціал-демократами, контакти з Угорською Народною партією (УНП), лівими силами в Угорському демократичному форумі (УДФ) і всіма іншими рухами, які хочуть створити сучасну демократичну Угорщину. УСРП заявила, що прагне розвивати зв'язки з комуністичними партіями Європи й усього світу, соціалістичними, соціал-демократичними партіями. Вона за союз лівих сил на міжнародній арені, готова піти на контакти з будь-якими буржуазними партіями, які відстоюють загальнолюдські цінності [25, с. 11].

При ЦК було створено комісію радників, у яку ввійшли досвідчені партійці, видатні діячі науки, культури, політики. Головою партії з'їзд обрав Дюлу Тюрмера, який виконував функції радника Генерального секретаря УСРП К.Гроса із зовнішньополітичних питань. Замісником Голови партії були обрані робітники Шандор Ньіре, Тібор Кої і голова сільськогосподарського кооперативу Атілла Пожоні. Членами ЦК стали і попередні лідери УСРП К.Грос, Я.Беренц, Ф.Пуйя, а також керівник колишньої Єдиної марксистської платформи в УСРП Р.Рібанські. З'їзд ліквідував Політбюро і створив Виконавчий секретаріат, у функції якого входили організаційні питання, внутрішня і зовнішня політика, культура та ідеологія. У Державних зборах на момент утворення УСРП мала 22 кандидати. У її рядах нараховувалось більше 65 тис. членів [25, с. 8-10]. В основному це літні люди [23].

Важливим кроком на шляху реформ стали рішення Жовтневої 1989 р. сесії Державних зборів країни. Державною формою правління сесія проголосила, згідно з прийнятими поправками до Конституції, парламентську республіку. Замість старої назви країни Угорська Народна Республіка, було введено нову назву Угорська Республіка (УР). Замість Президії УНР введено пост президента УР як "нейтральної влади" [3].

Сесія прийняла рішення про розформування без правонаступництва робітничої міліції, закон про конституційний суд, закон про вибори депутата парламенту, закон про референдум, закон про державну рахункову палату (орган, який контролюватиме фінансову діяльність уряду), висловила за заборону партійних організацій на підприємствах [3; 4].

Депутати парламенту переважачою більшістю голосів відхилили пропозиції про те, щоб оголосити 23 жовтня національним святом і

неробочим днем [4]. Цей день було проголошено днем національного примирення (23 жовтня 1956 року в Угорщині розпочалась братовбивча боротьба, яка залишила глибокий слід в історії народу – *І.П.*). Але саме 23 жовтня 1989 року голова Державних зборів М.Сюреш проголосив на площі Кошута створення Угорської Республіки [5].

Сесія прийняла закон про функціонування і господарську діяльність партій (фактично закон про багатопартійність), яким було введено в дію юридичні, правові положення про утворення і діяльність партій. Закон передбачав реєстрацію партій у суді, контроль за їх діяльністю з боку конституційного суду. Згідно із законом партії не мали права приймати допомогу від державних органів, держпідприємств, іноземних держав. Їх діяльність частково фінансувалася за рахунок бюджетних надходжень, які розподілялися між ними пропорційно їх представництву в парламенті. Зареєстрованим партіям виділили "підйомні" в один мільйон форинтів. Закон детально регламентував можливості їх господарської діяльності, зокрема, для цього вони могли використати тільки власне майно. Щорічно партії зобов'язані були подавати декларації про свою фінансову діяльність [6; 18]. На той час у країні існувало вже біля двох десятків партій, у тому числі декілька крупних. Відновили діяльність так звані "історичні партії", наприклад, партія дрібних сільських господарів. Найбільш впливовим серед нових партій був УДФ.

Груднева 1989 р. сесія Державних зборів сконцентрувала свою роботу на економічних проблемах УР. Величезних розмірів сягнув зовнішній борг країни - 20,7 млрд. доларів. Правда, якщо з нього вирахувати ті суми, які республіка у свою чергу дала в позичку іншим країнам, то залишалось 15 млрд. доларів чистої заборгованості [22, с.4]. А це 1.850 доларів на кожного угорця [7]. 1,5 млрд. доларів склав пасив платіжного балансу 1,4 млрд. доларів було витрачено на платежі по процентах [7]. У 1989 році уряд змушений був іти на нові іноземні позички, які склали біля одного мільярда доларів, наданих Міжнародним валютним фондом (МВФ), США, Європейським економічним співтовариством (ЄЕС), Південною Кореєю.

Труднощі посилювались під тиском міжнародних фінансових організацій, банків, які надання чергових кредитів, без яких Угорщина вже не могла обійтись, обставили рядом умов і перш за все вимогою різко скоротити дефіцит державного бюджету. "Професійний рівень пропозицій міжнародних фінансових організацій не може викликати сумнівів, зауважив у ході сесії Державних зборів голова УСП Р.Ньєрш. – Але без модифікацій, що враховують національні умови, ці пропозиції мали б негативний ефект, який би калічив суспільство" [8]. Найважливішим підсумком роботи грудневої (1989 р.) сесії Державних зборів УР стало прийняття нею трирічної програми уряду, оціненої в угорських засобах інформації

як “жорстка програма рішучого переходу до ринкової економіки”. Програма містила чимало суворих, болючих, але вимушених заходів, продиктованих економічною і фінансовою ситуацією в країні, і була спрямована на її виправлення.

Програма передбачала різке скорочення державних дотацій і субсидій буквально з усіх статей бюджету на 1990 р. у сумі 40 млрд. форинтів (починаючи від дотацій на продовольство і закінчуючи субсидіями нерентабельним підприємствам). При цьому для більшості споживачів не передбачалось відповідної компенсації [8; 20]. У 1990 р. вводились вільні ціни на продукти харчування, що вело до скорочення споживання їх найбільш цінних видів – молочних продуктів, м'яса, погіршувало структуру харчування широких прошарків населення.

Відповідно до нової житлової концепції уряду передбачалось чергове підвищення квартплати на 35%, підвищення щомісячних виплат тими людьми, хто побудував власне житло за пільговими кредитами. Урядом планувалася 20% інфляція, безробіття, яке могло охопити 50 тис. чоловік. Із цієї кількості 30 тис. чоловік опинялись за воротами підприємств внаслідок 20% скорочення експорту в Радянський Союз та інші країни Ради економічної взаємодопомоги (РЕВ). Суттєво скорочувались витрати на збройні сили. І все ж 5 млрд. форинтів не вистачило до збалансування бюджету. Їх довелося шукати в 1990 р., економлячи на всьому [8; 20].

Президія УСРП піддала критиці деякі положення програми уряду, вважаючи, що партія не зможе називатись лівою силою, якщо без будь-яких обмежень підтримає здійснення таких програм, завдяки яким, якщо навіть і тимчасово, бідні будуть ще біднішими, а багаті ще багатшими. У відповідь Голова Ради Міністрів М.Немет, не погодившись з критикою програми і особливо концепції житлового будівництва, 20 грудня 1989 р. заявив про свою відставку з поста члена Президії партії [8].

Рада Міністрів республіки, відповідно до прийнятих Державними зборами програми економічної політики і державного бюджету на 1990 р., приступила до проведення непопулярних заходів у галузі споживчих цін і соціальної політики, спрямованих на покращення фінансового становища країни. Постановою Ради Міністрів УР від 8 січня 1990 р. було підвищено ціни на продовольчі товари: м'ясо і м'ясну продукцію в середньому на 32%, молоко і молочні продукти – 42-43%, муку – 22%. Ціни на легкові автомобілі зросли на 25% [21]. З 1 лютого 1990р. відбулося чергове підвищення цін: на 35% в середньому зросла квартирна плата, на 20% подорожчав залізничний транспорт, майже наполовину - міський транспорт: плата за проїзд на трамваї і метро зросла з 5 форинтів до 8, до 10 форинтів (біля 50 копійок у цінах 1990 р.) на автобусі. Угорці стали на 30-35% більше платити за телефон. вдвоє – телекний зв'язок [9]. З 5 лютого 1990 р.

підвищилися ціни ще на деякі види продовольчих товарів, значно вирости ціни на воду, енергію, дорогими стали квитки у театр і кіно. Книжки були дорогі – стали ще дорожчими.

Введення вільних цін, зняття дотацій на продовольчі товари боляче вдарили по життєвому рівню народу, посилилась соціальна напруженість у суспільстві – почастишали мітинги протесту, виникла загроза зриву політичної стабільності. Опозиційні партії не роз'яснювали і не захищали вимушені заходи уряду і парламенту, спрямовані на стабілізацію економіки, а навпаки намагались на їх критиці здобути політичні вигоди. Заклики уряду до консолідації, компромісів, громадянської рівноважності не знаходили необхідної підтримки.

У цих умовах в Угорщині відбулися вперше за 44 роки вільні демократичні вибори на багатопартійній основі. Виборча кампанія офіційно фінансувалась державою – уряд М.Немета виділив із бюджету майже один мільярд форинтів. Кожна зареєстрована партія могла використати у своїй передвиборній кампанії радіо, телебачення, телеграфні агентства. Кандидатів у депутати висували не тільки партії, громадські організації, їх могли висунути окремі особи. Необхідно було 750 підписів виборців, щоб зареєструватись кандидатом у депутати від округу [10].

Більш як тримісячну передвиборну боротьбу вели 50 зареєстрованих партій, до виборів дійшли 12 партій. 25 березня 1990 р. відбувся перший тур виборів. Тільки в п'яти з 176 виборчих округів визначились депутати парламенту. УДФ і його суперник Союз вільних демократів (СВД), набравши відповідно 25% і 20 % голосів, вийшли в лідери [11].

В другому турі голосування, який відбувся 8 квітня 1990 року, переконливу перемогу отримав союз національно-демократичних і християнських партій – 230 (59,33%) парламентських мандатів. 25 мандатів не вистачило УДФ до абсолютної більшості – він одержав найбільшу кількість мандатів – 165 (42,75%). Найближчий союзник УДФ Незалежна партія дрібних господарів (НПДГ) здобула 44 мандати (11,40%), Народна Партія Християнських Демократів (НПХД) одержала 21 мандат (5,44%). СВД, який протиставляв себе УДФ і його союзникам, одержав 94 мандати (24,45%). УСП завоювала 33 мандати (8,55%), Союз молодих демократів (СМД) здобув 22 мандати (5,70%), незалежні отримали 7 мандатів (1,81%) [24]. Жодного депутата в парламент не провели УСРП і Угорська соціал-демократична партія (УСД), які не подолали чотирьохпроцентного бар'єру (набрали відповідно 3,67% і 3,47% голосів) [11].

Які ж причини поразки на парламентських виборах УСРП, відносного успіху, а по суті невдачі УСП, перемоги правоцентристських партій?

УСРП у ході передвиборної кампанії не раз заявляла, що виступає за соціалізм, колективні форми власності; борючись за інтереси всіх

трудящих, інтелігенції, залишається марксистською партією робітничого класу; не вважає, що приватна власність вирішить економічні труднощі. На УСРП важким тягарем лежав історичний вантаж відповідальності за більш як 30-річний період розвитку країни.

Правляча УСП виявилась, як і передбачав її голова Р.Ньєрш напередодні виборів, тільки на 4-му місці за кількістю здобутих парламентських мандатів. Партія підкреслювала, що вона – спадкоємниця УСРП, синтезує комуністичні і соціал-демократичні цінності.

Опозиційні партії виступили під гаслом створення парламенту без соціалістів, лівих сил, звинуватили в усіх труднощах, які переживала країна, УСРП, стару систему господарювання. Опозиційні партії, природно, не несли ніякої відповідальності за соціально-економічне становище країни. Більше того, вони – принципові противники соціалістичної моделі угорського суспільства, у них ореол мучеників – жертв трагічних подій 1956 року.

У центрі опозиції – УДФ, який організаційно оформився як рух національної угорської інтелігенції у вересні 1987 р. у містечку Лакітелек під Будапештс м. Уже тоді він відкрито заявив про політичну й економічну кризу в країні, висловився за перехід до буржуазно-демократичної форми правління. У 1989 р. УДФ реформувався в партію і висловився за змішану економіку, часткове повернення майна і грошову компенсацію рентабельних кооперативів колишнім власникам землі [11]. Засновники УДФ, зокрема його голова Йозеф Анталл, належать до покоління угорців, обпалених братовбивчою боротьбою осені 1956 р. Восени 1956 р. він був головою революційного комітету, потім перебував під арештом. З 1960 р. працював бібліотекарем, викладачем, у 70-80-х роках був директором музею історії медицини. УДФ заявив, що відкидає “силою нав’язану східну модель”, проти рабського копіювання зарубіжних зразків суспільного устрою, за зміну політичної системи. Він за те, щоб шляхом перерозподілу землю повернути селянам, державну власність скоротити на користь приватної. Угорщина повинна мати однаково хороші стосунки як з СРСР, так і з США, в перспективі стати нейтральною державою [12].

Демфорумці – представники національної і християнської духовності, для яких понад усе національна специфіка, національні інтереси. Масова база УДФ – широкі прошарки підприємців, дрібних приватних власників.

СВД і СМД, протиставляючи себе УДФ, однозначно виступили за те, щоб повністю перейняти економічні і політичні структури капіталістичних країн Заходу, за повністю вільний ринок, 95% приватизацію, широкий доступ у країну іноземного капіталу і необхідність створення юридичної основи його діяльності, вихід Угорщини з Організації варшавського договору (ОВД), нейтральний статус держави. Якщо УДФ виставляв себе

за прихильника “третього шляху”, то СВД і СМД, відкинувши сталінську модель суспільства, заперечили “третій шлях”, вони за цілісну інтеграцію в Європу. Їх система поглядів характеризувалася угорськими політологами як “радикальний лібералізм” [12].

Осмислюючи причини перемоги на парламентських виборах коаліції УДФ-НПДГ-НПХД, необхідно врахувати і те, що з ініціативи УДФ цю партію уклали напередодні другого туру голосування союз, домовившись підтримати тих кандидатів в округах, котрі мали кращі шанси на перемогу. До цієї домовленості приєдналась і УНП [13]. У той же час серед лівих і опозиційних цьому блоку партій і натяку не було на єдність дій, вони виступили нарізно і з досить нерівнозначних позицій.

Вперше за 40 років найвищий законодавчий орган країни – Державні збори – був сформований на принципах політичного плюралізму. 2 травня 1990 р. парламент в урочистій обстановці розпочав роботу – зібрались представники шести політичних партій, безпартійні, щоб зайнятися невідкладними проблемами республіки. Серед гостей сесії – останній представник монархічної династії Габсбургів – Отто Габсбург – тодішній голова угорської комісії Європейського парламенту [14].

З 386 депутатів тільки 14 мали мандати в минулому складі угорського парламенту, обраного в червні 1985 року на багатомандатній основі, і тільки 3 – робітники, 100 – викладачі вузів, шкіл, 77 – юристи, решта – економісти, інженери, лікарі, агрономи, письменник, артисти. 25 депутатів, серед них – Арпад Гьонц – представник вільних демократів, Голови Союзу письменників Угорщини, сиділи в тюрмах з політичних мотивів, одна п'ята частина депутатів у минулому переслідувалась [15].

Сесія розглянула питання про нового голову Державних зборів і тимчасового президента республіки і обрала на ці важливі державні посади А. Гьонца. Але ж вільні демократи на парламентських виборах протиставляли себе демфорумцям і їх союзникам і зайняли в парламенті лави опозиції. Справа в тому, що напередодні сесії керівництво УДФ несподівано навіть для найближчих своїх союзників уклало угоду з СВД, завдяки якій стало можливим висунення А. Гьонца. Зміцнились позиції правлячої коаліції в парламенті. Тепер вона могла розраховувати на 2/3 голосів необхідних для задуманої зміни конституції і перебудови управління країни. У свою чергу СВД одержав можливість взяти участь у формуванні уряду. Одночасно послаблювалась парламентська опозиція [15].

У цілому досягнута домовленість між демфорумцями і вільними демократами не була випадковою. СВД, партії ліберально-демократичного напрямку, близькі демфорумці. Ратуючи за ринкові форми господарювання, вільні демократи, як і демфорумці, знаходили розуміння і підтримку західних політиків і фінансового капіталу. Вкладаючи мільярди

угорську економіку, консультуючи як УДФ, так і СВД, Захід не був зацікавлений у їх протистоянні в парламенті. Так що, зрештою, угода була цілком закономірним явищем у політичному житті країни.

Сесія відмінила рішення попереднього парламенту про те, що вибори президента республіки повинні бути прямими і всенародними. Це теж результат угоди правлячої коаліції і СВД. Згідно з новим рішенням президент мав бути обраний на черговій сесії парламенту. Тим самим заблоковувався можливий претендент у президенти від соціалістів – М.Немет [15].

Парламент обрав і нового прем'єр-міністра УР. Ним став 58-річний голова УДФ Й.Анталл, кандидатуру якого підтримало 62% парламентаріїв [16]. Тимчасовий президент республіки А.Гьонц доручив Й.Анталлу запропонувати склад уряду.

У Кабінет Міністрів УР, затверджений президентом, ввійшли 16 міністрів. Ключові міністерські пости зосередив у своїх руках УДФ. Міністром закордонних справ став Геза Єсенскі, військовим міністром – 60-літній історик-аграрник, один із засновників УДФ Лайош Фюр. Цей пост уперше за всю історію Угорщини зайняла цивільна особа. Загалом 8 представників УДФ стали членами уряду. Ще чотири міністерські пости зайняли представники партії дрібних господарів, зокрема внутрішніх справ, сільського господарства, юстиції. Міністерські портфелі одержали також християнський демократ і три безпартійні, незалежні депутати [17].

У зв'язку з повним переходом до ринкової економіки, рішенням уряду було розпущено держплан, створено одне міністерство по управлінню промисловістю і внутрішньою торгівлею, міністерство міжнародних економічних зв'язків і міністерство у справах праці, а також міністерство соціального забезпечення.

1. Герасимов В., Иванов С. Объединяя силы // Правда. – 1989. – 19 дек.
2. Их же. ВСПП: обновление, демократический социализм // Правда. – 1989. – 19 окт.
3. Герасимов В. Изменено название государства // Правда. – 1989. – 18 дек.
4. Его же. Кого изберут президентом // Правда. – 1989. – 22 дек.
5. Его же. Продолжаются перемены // Правда. – 1989. – 24 окт.
6. Его же. Новый закон // Правда. – 1989. – 14 нояб.
7. Его же. Впереди – трудные годы // Правда. – 1989. – 1 дек.
8. Его же. Непопулярные меры // Правда. – 1989. – 25 дек.
9. Его же. По узенькой тропинке // Правда. – 1990. – 3 фев.
10. Его же. Дорога в парламент // Правда. – 1990. – 20 фев.
11. Его же. Первые итоги выборов // Правда. – 1990. – 27 марта.
12. Его же. Не избежать кипения страстей. Венгрия в канун выборов в парламент // Правда. – 1990. – 23 марта.
13. Его же. Заключен предвыборный союз // Правда. – 1990. – 1 апр.
14. Его же. Парламент начал работу // Правда. – 1990. – 3 мая.
15. Его же. Помогут ли компромисы? Будни венгерского парламента // Правда. – 1990. – 7 мая.

Вісник Прикарпатського університету. Історія. Випуск IV-V.

16. Его же. Йожев Анталл // Правда. – 1990. – 27 мая.
17. Его же. Программа нового правительства // Правда. – 1990. – 24 мая.
18. Закон о деятельности партий // Правда. – 1989. – 21 окт.
19. Лукьянов Ф. ВСРП продолжает свою деятельность? // Известия. 1989. – 18 окт.
20. Его же. Переход к рынку. Какой ценой? // Известия. – 1989. – 25 дек.
21. Повышение цен // Правда. – 1990. – 9 янв.
22. Правда. – 1990. – 4 фев.
23. Руденко А. Как живет ВСРП // Правда. – 1990. – 27 мая.
24. Ситуация после уже дважды проводившихся свободных выборов // Венгерское обозрение. – 1995. – №1.
25. Тюрмер Д. Противостояние или единство? // Проблемы мира и социализма. – 1990. – №1.

Pendzey I.

SOCIAL-ECONOMIC AND POLITICAL TRANSFORMATIONS IN HUNGARY (1988-1990)

The article deals with the decisions of the October and December (1989) sessions of the Hungary State Assembly, the government program, means of its realization, Parliamentary elections, decisions of the renewed State Assembly, that is the reformation process of political and economic system of Hungary, transition to market economy and parliamentary democracy are analyzed.

В.І. Бурдяк

БОЛГАРІЯ НА ШЛЯХУ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: БАЖАННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ

Історично, географічно й інтелектуально Республіка Болгарія (РБ) – частина Європи. З кінця 1989 р. однозначно визначилася орієнтація країни на інтеграцію в європейський політичний і економічний простір [4, с.44]. Проте, щоб досягнути бажаного, Болгарії потрібно пройти важкий і довгий шлях. Переорієнтація РБ з раніше пріоритетних політичних і економічних відносин з СРСР на країни Заходу викликана закінченням епохи холодної війни, руйнацією комуністичних ідеалів і центральною роллю Москви як лідера центральної і східної частин Європейського континенту, переходом практично всіх держав, колишніх членів РЕВ, до об'єктивно необхідних реформ у різних сферах життєдіяльності суспільства.

Найважливішою інституцією 90-х рр., через вступ до якої виявляється сильне прагнення до євроінтеграції, став Європейський Союз (ЄС). 10 держав Центральної і Східної Європи (ЦСЕ) змогли досягнути узгодження асоціації і стати кандидатами у члени ЄС. Це – Болгарія, Естонія, Латвія, Литва, Польща, Румунія, Словаччина, Словенія, Угорщина та Чехія [14, с.277]. Для Болгарії кульмінацією цього процесу стало подання в грудні 1995 р. у Мадриді офіційної заяви про прийняття її до ЄС в якості повно-